

Förlusten av Wiborg den 20 juni 1944 – eller ”befrielsen av den urgamla ryska staden Vyborg”?

Carl-Fredrik Geust

Den 20 juni 1944 föll försvaret av Wiborg samman efter en kort och relativt oblodig strid, sedan 20 brigaden, ledd av överste Armas Kemppe, som dagen innan hade anlänt från Öst-Karelen för att ta över försvaret av ”Karels läs” drabbats av panik. Enligt en rapport av Kemppe saknades hela 419 soldater ur hans brigad den 23 juni 1944. Den 20 juni har kommit att kallas den svartaste dagen i Finlands krigshistoria.

Redan på kvällen den 20 juni gav Stalin order om att i Moskva fira befriandet av den ”urgamla ryska staden Vyborg” med en artillerisalu bestående av hela 20 salvor av 224 artilleripjäser. Röda arméns frontkommendörer, officerare och soldater befordrades och dekorerades med ordnar i riklig mängd. De tappreste truppförbanden som deltagit i stormningen av ”Vyborgs fästning” belönades med hedersnamnet ”Vyborgskij”.

Mannerheim kunde av allt att döma inte förlika sig med förlusten av Wiborg, som han beskrev på följande sätt i sina Minnen: ”Vyborg gick förlorat efter en kort kamp, som i hårdhet icke kunde mäta sig med striderna om den gamla staden i vinterkrigets sista dagar. Wiborgs fall var ett hårt slag för kampannden och betydde förlusten av en med hänsyn till de strategiska och topografiska förhållandena mäktigt stöddepot, som borde kunnat bjuda ansevärliga styrkor spetsen...”

Överbefälhavaren krävde omedelbart att ledningen för 20 brigaden skulle ställas inför krigsrätt för upp-givande av staden, vilket ledde till att överste Kemppe slutligen dömdes till 25 dygns arrest för brott mot tjänsteplikt, för att leva resten av sitt liv i vanära, medan major Kurt Bäckman, som ledde 2 bataljonen där paniken först uppstod, dömdes till ett års tukthus, men tog sitt liv innan rättsprocessen hann avslutas.

Allt sedan krigsslutet har Wiborgs fall behandlats i åtskilliga böcker, och många rykten och legender om händelseförloppet har uppstått. Det pinsamma ämnet har hittills inte behandlats i detalj vare sig i memoarer av högt uppsatta officerare eller i fortsättningskrigets officiella historiskrivning, utan perspektivet har vanligen varit gräsrotsnivå. I ett flertal böcker, till och med i den Finlandprisbelönade ”Jatkosodan pikkujättiläinen” (WSOY 2005) har Kemppe ovannämnda uppgift om 419 saknade soldater okritiskt upprepat.

Eero Elfvingen- Eeva Tammi (red.): Viipuri 1944. Miksi Viipuri menetettiin?, 376 s, WSOY 2007

För två år sedan rörde specialjusköterskan Eeva Tammi ordentligt om i den krigshistoriska myrstacken i en artikel i Krigshistoriska samfundets årsbok. Hon drog den sensationella slutsatsen att man i Högvarteret – bakom ryggen på Mannerheim – skulle ansett försvaret av Wiborg vara lönlöst på grund av stadens läge på ”fel” sida av Wiborgska viken, och staden borde sålunda uppges utan större ansträngningar. 20 brigaden skulle med andra ord medvetet ställas inför en hopplös uppgift. Rättegången mot Kemppe och Bäckman skulle vidare ha iscensatts för att dölja ”konspirationen” och peka ut konkreta syndabockar för att undvika ett anklagande finger måhända kunde riktas mot högre befäl eller till och med mot Högvarteret i St Michel.

Inga primärkällor för hennes djärva hypotes anføres, utan källorna utgör främst av generalkvartermästaren general Aksel Airos berättelser i förtroende till efterkrigstida Rotarybröder i Tavastehus, intervjuer med anhöriga till officerare i central ställning, samt ett stort antal intervjuer med veteraner ur 20 brigaden som alla blivit stämpade för att ha tagit till schappen i Wiborg. Strax efter att Tammis artikel

Stupade löjnant Stig Sippels sönderskjutna BT-42 stormkanon. Bilden finns i boken ”Viipuri 1944”.

publicerats spreds ihärdiga rykten om massgravar i Huhtiniemi utanför Villmanstrand, och kombinerades givetvis med uppgiften om de 419 försvunna soldaterna i Wiborg – vilka alltså skulle ha arkebuserats som deserterörer.

Tammis mycket omdebatterade artikel ledde sedermera till att docenten Eero Elfvingen vid Krigshistoriska institutionen vid Försvarshögskolan tillsammans med henne själv sammanställde boken ”Viipuri 1944” med artiklar ur olika synvinklar om Wiborgs fall av sammanlagt 15 av Finlands förnämsta krigshistoriska forskare. Boken beskriver bl.a. Högvarterets

planering och beslutsgång sommaren 1944, insatser av olika vapenslag, truppleddning i trängt läge, den påtvungna krigsrätten mot Kemppe och Bäckman. Boken innehåller slutligen även en namnlista på alla 156 soldater ur 20 brigaden som av olika orsaker saknades vid vapenstilleståndet 4 september 1944. Av dessa stupade 85 i Wiborg. 62 togs till fånga (av vilka 47 återvände ur krigsfångenskapen), medan endast 5 (fem!) soldater försvann. Av dessa fem förmodas fyra soldater ha tagits till fånga av ryska trupper. De försvunnas antal har alltså krympt ihop från 419 till endast en

soldat om vars öde alla uppgifter saknas. Den övervägande största delen ”försvunna” soldater återvände alltså till sina förband efter några dagar sedan paniken gått över och frontlinjen stabiliserats.

Artikelförfattarna har inte hittat några som helst bevis för ”konspirationshypotesen”, däremot framgår med all önskvärd tydlighet åtskilliga egendomligheter och obegripliga misstag gällande Wiborgs försvar. Det bjärtaste (men inte det enda!) missförhållandet är ju den tragiska (ö-)kända bristen på ammunition som Keppis brigad ställdes inför, då ammunitionsförrådet i Rautakorpi vägrade att lämna ut ammunition eftersom en korrekt ifyllt och formellt godkänd rekvisition saknades!

Erik Appel: När allt gick fel. Wiborgs fall 1944, 193 s, Schildts 2007
Heikki Ylikangas: Romahtaako rintama?, 326 s, Otava 2007

Samtidigt med den detaljrika ”Viipuri 1944”-antologin, full av närapå akademiskt noggranna källhänvisningar, utgavs även boken ”När allt gick fel – Wiborgs fall 1944” av den tidigare HBL-journalisten Erik Appel, samt professor Heikki Ylikangas polemiska ”Romahtaako rintama?”. Av de uppräknade böckerna är Appels reportage i bokform utan vidare den mest

lättlästa, och kan varmt rekommenderas. Ylikangas bok behandlar förutom striderna om Wiborg även deserteringsarna och arkebuseringarna sommaren 1944 som fenomen. Hans bok inleds med en utförlig redogörelse för legenden om massgravarna i Huhtiniemi, som ju visat sig vara en myt, effektivt utspredd av en anonym ”Syväkurku” i Villmanstrand.

Tyvär saknar alla ovannämnda böcker så gott som helt den sovjetiska synen på striderna om Wiborg. Utan att inse det oerhörda symbolvärde som återställandet av Peter den stores gräns och ”befrielsen av den urgamla ryska staden Vyborg” innebar för Stalin, efter den smålek han led under det snöpliga vinterkriget 1939–1940 då Röda armén bromsades upp över två månader framför Mannerheim-linjen, kan stanfallet 1944 inte rätt förstås.

Iija Moschanskij: Shturm Karelskogo vala, 64 s, Vojennaja letopis nr. 5/2005.

Den mest detaljerade moderna ryska beskrivningen av striden om Wiborg har publicerats som ett med 114 fotografier och flera kartor illustrerat specialnummer av den krigshistoriska tidskriften ”Vojennaja letopis” (Krigskronika), som utgavs år 2005 med titeln ”Shturm Karelskogo vala”. Här är det minsann inte fråga om några misstag i planering eller utförande av motståndarens operationer, utan stormningen av Wiborg presenteras som resultat av Röda arméns heroiska nedkampande av en välbeväpnad fiende, som med kraft försvarade sina välbefästa positioner. Trots ursinnigt motstånd lyckades Röda armén således helt enligt förhållningsplanerna tränga in i Wiborg den 20 juni, för att som sagt samma kväll bli hyllad med salut i Moskva. Däremot nämner man inte att det var en finländsk soldat som drog ned Finlands flagga i slottstornet kl. 16.45, och att de finska pionjärerna med knapp nöd hann spränga broarna över vattendragen.

De sprängda broarna i kombination med ryssarnas firande av stormningen av ”fästningen Vyborg” (bland det rika krigsbyte som togs i Wiborg sägs även ha ingått Alkoholilike Oy:s förord av brända och destillerade drycker...), gav IR 61 (dvs. överste Alpo Martinens finlandssvenska ”Sextietan”, som även den anlänt från Öst-Karelen) en möjlighet att gå i ställning i Tienhaara. IR 61 kunde nu stött av kraftigt artilleri hindra alla landstigningsförsök av Röda armén. Striderna vid Tienhaara den 22–24 juni 1944 blev därmed den första avvärjningssegern sommaren 1944, och utgjorde en nödvändig förutsättning för de kommande storslagen vid Tali-Ihantala och Vuosalmi.

En brittiskbyggd Churchill pansarvagn på Järnväggsgatan. I bakgrunden Lemnart Hultins apotek.

HELKAMA

Sähköavusteinen E2800

www.helkamavelox.fi